

उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको विवरण

(वि.सं. २०३६ सालदेखि यता)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौं

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

निरञ्जन पौडेल

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६९

शोध निर्देशकको मन्तव्य

प्रस्तुत उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको विवरण शीर्षकको शोधपत्र यस नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र निरञ्जन पौडेलले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । शोधार्थीले परिश्रमपूर्वक तयार गरेको शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६९/०५/२८

.....

डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम
सह-प्राध्यापक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६६/२०६७ का छात्र निरञ्जन पौडेलले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको विवरण शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. विभागीय प्रमुख

(प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम)

.....

२. शोध निर्देशक

(सह- प्रा.डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम)

.....

३. बाह्यपरीक्षक

(उप- प्रा. गोपालप्रसाद गैरे)

.....

मिति : २०६९/०६/०७

कृतज्ञता ज्ञापन

उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको विवरण शीर्षकको प्रस्तुत शोध पत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ आदरणीय गुरु डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । प्राज्ञिक सल्लाह तथा कुशल निर्देशनका लागि विद्वान गुरुप्रति श्रद्धाभाव प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोध शीर्षकलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी मलाई यस विषयमा शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख एवम् आदरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम तथा विभागका अन्य सम्पूर्ण विद्वान गुरुप्रति अनुगृहीत छु ।

लोक साहित्यको महत्त्वपूर्ण भेद लोकगीतका बारेमा केही मात्रामा क्षेत्रीय अध्ययन भएपनि समग्र लोकगीतको अध्ययन अनुसन्धान हुन नसकेको अवस्थामा र मौलिक लोक संस्कृतिहरूलाई संरक्षण गर्नुपर्ने सामयिक परिस्थितिका कारण मैले यो अनुसन्धान कार्य थालेको हुँ । उत्तरवर्ती समयमा नेपाली लोकगीति रचनाहरूको उत्पादन दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको स्थितिमा सबै रचनाहरूलाई सङ्कलनगरी विवरण प्रस्तुत गर्नु कठिन र चुनौतीपूर्ण कार्य थियो तथापि, प्रकाशन आएका रचनाहरूलाई यथासम्भव सङ्कलन गरी विवरण प्रस्तुत गर्ने कार्यलाई एउटा अवसरको रूपमा लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको पूर्णताको लागि सामग्री सङ्कलन कार्यमा सहयोग पुर्याउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, प्रज्ञा पुस्तकालय, रेडियो नेपाल, मेरो एफ.एम. लगायतका सम्पूर्ण संस्थाहरूप्रति कृतज्ञ छु । आफ्नो व्यस्तताको पर्वाह नगरी मन, वचन र कर्मले मेरो प्रयासलाई कोरीबाटी गर्ने सहकर्मी मित्र श्री प्रकाश ज्ञवालीज्यूप्रति म आभारी छु । प्रत्यक्ष परोक्ष रूपमा सघाउने विष्णु रेश्मी, तुल्सीराम ज्ञवाली, हरिबल्लभ नेपाल, चन्द्रकला शाह, रविन्द्र गौतम, दामोदर पौडेल, भास्कर खनाल, गोविन्द ज्ञवाली, कमल बि.सी., जीवन श्रेष्ठ, मदन खनाल, अर्जुन पाठक, दिवाकर पोखेल, सुरज पोखेल, रामप्रसाद पोखेल, विष्णु पोखेल, शेषमणि पोखेल, सुरेन्द्र सिंह ठगुन्ना, सुरेश ज्ञवाली, रामचन्द्र पोखेल, हरि पौडेल, मोहन घिमिरे तथा शेषमणि पौडेललाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा, मेरो अध्ययनको आयुष्यक्रममा सतत् योगदान पुर्याउनुहुने आदरणीय बुबा कृष्णराज पौडेल, आमा राधा पौडेल, दाइ दिपेन्द्र पौडेल, भाउजू शान्ता पौडेल, बहिनीहरू अर्चना पौडेल र अस्मिता पौडेल तथा भतिजी अनुजा पौडेल प्रति ऋणी छु ।

मिति: २०६९/०५/२६

.....
निरञ्जन पौडेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

सङ्क्षेपीकरण शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप

इ.

क्र.स.

त्रि. वि.

प्रा.

प्रा. डा.

प्रा. लि.

पृ.

वि. सं.

संस्क.

सम्पा.

पूर्ण रूप

इस्वी संवत्

क्रम सङ्ख्या

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

प्राध्यापक

प्राध्यापक डाक्टर

प्राइभेट लिमिटेड

पृष्ठ

विक्रम संवत्

संस्करण

सम्पादक

विषयसूची

पृष्ठ

शोध निर्देशकको मन्तव्य	क
स्वीकृति पत्र	ख
कृतज्ञता ज्ञापन	ग
सङ्क्षेपीकरण शब्दसूची	घ
पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय	१-७
१.१. विषय परिचय	१
१.२. समस्या कथन	१
१.३. शोधकार्यको उद्देश्य	१
१.४. पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५. शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	५
१.६. शोधकार्यको सीमाङ्कन	६
१.७. सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	६
१.८. शोधपत्रको रूपरेखा	६
दोस्रो परिच्छेद : गीत तथा लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय	८-३०
२.१. गीत शब्दको व्युत्पत्ति	८
२.२. गीतको परिभाषा	९
२.३. लोकगीतको व्युत्पत्ति	१२
२.४. लोकगीतको परिभाषा	१३
२.५. लोकगीतका तत्त्वहरू	१७
२.५.१. भाषा	१७
२.५.२. लय	१८
२.५.३. गायकगायिका	१९

२.५.४. गेयता	१९
२.५.५. संरचना	२०
२.५.६. कथ्य/भाव	२०
२.६. लोकगीतको वर्गीकरण	२१
२.६.१. संस्कारसँग सम्बन्धित गीत	२३
२.६.२. प्रेमसँग सम्बन्धित गीत	२४
२.६.३. चाडपर्वसँग सम्बन्धित गीत	२४
२.६.४. श्रमसँग सम्बन्धित गीत	२४
२.६.५. धर्मसँग सम्बन्धित गीत	२५
२.६.६. नृत्यसँग सम्बन्धित गीत	२५
२.६.७. भ्याउरे गीत	२५
२.६.८. रोइला गीत	२६
२.६.९. तीज गीत	२६
२.६.१०. असारे गीत	२७
२.६.११. सालैजो गीत	२८
२.६.१२. घाँसे गीत	२८
२.६.१३. देउसी गीत	२९
२.६.१४. देउडा गीत	२९

तेस्रो परिच्छेद : नेपाली लोकगीतको चरण विभाजन र उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको

विवरणात्मक सूची

३१-११५

३.१. विषय प्रवेश	३१
३.२. उत्तरवर्ती समयको निर्धारण र नेपाली लोकगीत	३१
३.२.१. पूर्ववर्ती चरण : (वि.सं. २००७ सालदेखि वि.सं. २०३६ सालसम्म)	३२
३.२.२. उत्तरवर्ती चरण : (वि.सं. २०३६ सालदेखि यता)	३४
३.३. उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतको विवरणात्मक सूची	३८

३.४. निष्कर्ष	११५
चौथो परिच्छेद : उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतका मुख्य भाव वा विषयवस्तु	११६-१२८
४.१. विषय प्रवेश	११६
४.२. उत्तरवर्ती चरणका नेपाली लोकगीतका विषय र भावको विवेचना	११६
४.२.१. देशभक्तिपूर्ण लोकगीत	११७
४.२.२. कारुणिक लोकगीत	११८
४.२.३. प्रेमपूर्ण लोकगीत	११९
४.२.४. द्वन्द्वमा आधारित लोकगीत	१२४
४.२.५. व्यङ्ग्यात्मक लोकगीत	१२६
४.३. निष्कर्ष	१२७
पाँचौँ परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष	१२९-१३२
सन्दर्भग्रन्थ सूची	१३३-१३५